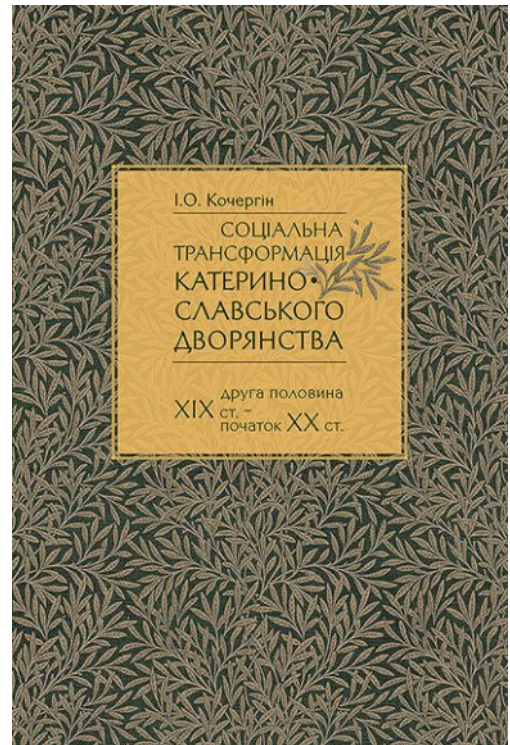

**КАТЕРИНОСЛАВСЬКЕ ДВОРЯНСТВО В УМОВАХ
МОДЕРНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА**

Рецензія на книгу: Кочергін І.О. Соціальна трансформація катеринославського дворянства (друга половина XIX ст. – початок XX ст.): монографія / І.О. Кочергін. – Дніпропетровськ: Герда, 2015. – 576 с.: табл. – (серія «DNIPROVIANA»).

Дворянство було одним з найпомітніших явищ в історії російської державності. Протягом тривалого часу (XVIII – XIX ст.) історія Російської імперії та дворянського стану були нерозривно пов'язані. Політичний розвиток держави, господарське освоєння територій, суспільний устрій, адміністративно-територіальні зміни, культура та освіта – всі ці напрями життєдіяльності до певної міри залежали від ставлення до них дворянства. Тому, аби зрозуміти процеси державотворчого характеру в Російській імперії без вивчення особливостей розвитку верстви, яку називали провідною, не обійтися.

Останніми роками дослідники приділяють прискіпливу увагу біографіям окремих дворян та історії цілих родів, що свідчить про стійкий інтерес сучасної української історіографії до вищої верстви Російської імперії. Цього не можна сказати про дворянські корпорації українських губерній, які й до сьогодні є маловивченими. Вихід монографії дніпропетровського історика І.О. Кочергіна «Соціальна трансформація Катеринославського дворянства (друга половина XIX ст. – початок XX ст.)» частково закриває цю лакуну.

Автор зосередився до пошуку відповіді на питання – як катеринославське дворянство адаптувалося до змін в умовах модернізації суспільства (с. 21), залучивши для цього широке коло джерел. Для реалізації поставлених задач,

Reviews

І.О. Кочергін спирався на методи соціальної та локальної історії, які дозволяють дослідити окремі соціальні групи на чітко визначеному просторі.

Напрямок соціальної історії в останні роки динамічно розвивається. Підтвердженням цьому є велика кількість монографій, дисертацій та наукових конференцій. Таким чином, історична наука намагається осмислити історію України через особистість, родину, соціальну групу, суспільство, а не через ідеологію, партійну чи революційну діяльність. Це дозволяє з'ясувати як функціонує структура суспільства, відбувається соціальний контроль, як суспільство захищає себе від неприйнятних структурних змін, передає знання, досвід від покоління до покоління.

На думку, автора, катеринославське дворянство є зручним об'єктом для аналізу структурних змін, які відбувалися з ним внаслідок реформування суспільства у другій половині XIX ст. Аби уникнути подвійних тлумачень, І.О. Кочергін визначає головні поняття, які використовуються в роботі. Зокрема, конструкція «катеринославське дворянство» має цілком географічну прив'язку, оскільки окремого інституалізованого катеринославського дворянства не існувало і воно було частиною російського дворянства (с. 18-19). Терміни «поміщик» та «дворянин» в монографії не є тотожними, оскільки на Півдні України поміщиками, тобто землевласниками були не лише дворяни (с. 58). Більшість істориків, які займаються російським дворянством для означення дворянства певних губерній вживають термін корпорація. До означення дворянської спільноти Катеринославської губернії застосовано відразу дві конструкції: дворянське товариство (с. 86) і дворянська громада (с. 89). Дворянська громада – це всі дворяни, які були записані до Родовідної книги губернії, тоді як дворянське товариство є вузьчим і представляє собою Катеринославське губернське дворянське зібрання, якому присвячено другий розділ монографії. В даному розділі дуже детально показано склад, повноваження, порядок та особливості роботи дворянського зібрання. З першого погляду видається, що автор занадто деталізує факти, однак саме так працюють

Reviews

методи соціальної історії. Через велику кількість дрібних фактів вона показує суспільні зв'язки, які формують цілісну картину будь-якої події.

Кожен розділ монографії розкриває якийсь з аспектів життєдіяльності дворянського стану, які на думки автора важливі для розуміння того як дворяни реагували на зміни, привнесені ліберальними реформами Олександра II.

Третій розділ повністю присвячений аналізу задіяності катеринославського дворянства в реалізації реформи селянського управління: від інституту мирових посередників до земських начальників. Автор традиційно дивиться на селянську реформу 1861 р. як таку, що кардинально вплинула на долю не лише дворянства, але й інших соціальних груп суспільства. Однак дворяни, на думку дослідника, теж постраждали внаслідок ліквідації кріпацтва (с. 162), а найбільше виграла держава (с. 221). Також не типовим є висновок про те, що селянська реформа була проведена руками самих дворян, не байдужих до змін, а кількість тих, хто був проти реформи була незначною (с. 292). Так само небайдуже катеринославські дворяни поставилися до судової реформи, яка позбавляла їх права на окремий суд. Більше того, службу в мировому суді представники дворянства сприймали як важливий елемент громадського служіння (с. 253). Автор пояснює цей факт тим, що дворяни прагнули виконати волю імператора, а також реалізувати амбіції в сфері місцевого управління задля підвищення соціального статусу (с. 293).

Важливим для розуміння характеру змін, які мали місце в дворянському середовищі є їх взаємини з іншими соціальними та етнічними групами. Цей аспект аналізується у четвертому розділі. Найбільш регулярними були відносини дворян з купцями, селянами, які відбувалися в Катеринославському губернському земському зібранні. Саме тут, на думку автора, формувалася спільний настрій, який почасти враховував інтереси всіх учасників зібрання, а не лише дворян. Водночас останні ніколи до кінця не визнали свою рівність з представниками інших соціальних груп (с. 341). Попри формальну рівність дворяни і селяни ставилися один до одного насторожено, що призводило до

Reviews

напруження відносин між ними (с. 357). Очевидно, що реформи не могли швидко змінити характер їх відносин, які формувалися десятиліттями. Також не було повного взаєморозуміння дворян з купцями, які мали потужний вплив на міське управління. На думку І.О. Кочергіна між дворянами та купцями існувала своєрідна конкуренція за можливість контролювати міське господарство, що було не типовим для дворян (с. 369).

Не змогли змінити реформи неприязного ставлення дворян та євреїв, більше того перші звинуватили останніх в багатьох своїх негараздах. Автор зауважує, що антагонізм дворян та євреїв існував одночасно з потребою одних в інших, оскільки ці дві групи пов'язували справи матеріально-економічного характеру (с. 379).

Соціально-економічні зміни, привнесені ліберальними реформами 1860–1870-х рр., породили нове явище у суспільних відносинах на Катеринославщині – протистояння дворян-землевласників та німецьких колоністів. До селянської реформи такої проблеми не існувало. Однак з втратою дворян великих масивів землі та виникнення конкуренції в сільському підприємстві, ставлення дворян до німецьких поселенців змінилося з поблажливого на вороже (с. 388).

Нові умови соціальної взаємодії, які виникли після селянської реформи змусили переглянути дворян своє місце в соціумі. Частина дворянства, на думку автора, сприймала своє оточення як вороже (с. 390).

Єдині сфери, де дворяни продовжували діяти доволі традиційно були доброчинність та просвіта, оскільки дворянство продовжувало себе вважати носієм головних цінностей суспільства і держави (с. 422).

Головним висновком І.О. Кочергіна є те, що попри часом радикальні зміни, дворянство не було жертвою або заручником трансформації, яку переживало суспільство в умовах модернізації всієї Російської імперії, а було активним учасником процесу (с. 431–432).

Reviews

Звернемо увагу, що автор рідко вдається до порівняльної характеристики, адже катеринославська дворянська корпорація формувалося одночасно з дворянськими корпораціями сусідніх Таврійської та Херсонської губерній. Через що доречною була б порівняльна характеристика генези цих трьох дворянських спільнот в умовах реформ Олександра II та контрреформ Олександра III. Автор вдається до певних рефлексій щодо Херсонського дворянства, втім як і Полтавського (с. 87, 125, 156, 166, 274, 275, 421), однак вони не складають системи і не дають можливості здійснювати порівняння.

В цілому ж книга справляє приємне враження і дає можливість зрозуміти настрої, сподівання та прагнення катеринославського дворянства, які мінялися під впливом модернізації суспільства.

Віталій Андрєєв (Херсон)